

KAROLINUM

Jindřich Dejmek

Nenaplněné naděje

Politické a diplomatické vztahy
Československa a Velké Británie
(1918-1938)



Nenaplněné naděje

Politické a diplomatické vztahy Československa a Velké Británie
od zrodu První republiky po konferenci v Mnichově
(1918–1938)

PhDr. Jindřich Dejmek

Recenzovali:

dr. Valerián Bystrický, DrSc.

prof. dr. Robert Kvaček, CSc.

dr. Miroslav Tejchman, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Mgr. Ivana Kučerová

Obálka Josef Týfa

Grafická úprava Kamila Schüllerová

Technická redakce Kristýna Tenkrátová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2003

© Jindřich Dejmek, 2003

ISBN 80-246-0709-3

ISBN 978-80-246-2700-7 (online : pdf)



Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvod.....	7
<i>Kapitola I.</i> Československo a britská politikana mírové konferenci v Paříži (1918–1920)	15
<i>Kapitola II.</i> Vize a naděje demokratů: Praha, Londýn a nová střední Evropa (1920–1922)	41
<i>Kapitola III.</i> Masaryk a Beneš mezi Francií a Velkou Británií: nutnost volby (1922–1923/24)	73
<i>Kapitola IV.</i> Snahy o univerzální bezpečnost: ČSR, labouristická vláda a Ženevský protokol (leden 1924–listopad 1924)	97
<i>Kapitola V.</i> Maximum možného: Benešova cesta do Locarna (leden 1925–prosinec 1925)	119
<i>Kapitola VI.</i> Roky omezeného zájmu: éra evropského pacifismu mezi Prahou a Londýnem (1926–1929)	149
<i>Kapitola VII.</i> Do hlubin hospodářské i politické krize: československo-britské vztahy v době druhé labouristické vlády a jejího pádu (1929–1931)	179

Kapitola VIII.

Velmocenské direktorium nebo kolektivní bezpečnost pro Evropu?
(1932–1933) 205

Kapitola IX.

Kolektivní bezpečnost versus usmiřování: Praha a Londýn
při hledání nových bezpečnostních záruk (1933/4–1935)..... 231

Kapitola X.

Praha, velmoci a Habeš: kolektivní bezpečnost – nebo zájem Britského
impéria? (1935–1936) 257

Kapitola XI.

Pád Locarna a hledání nového bezpečnostního systému
(březen 1936–červen 1937) 277

Kapitola XII.

Appeasement a střední Evropa: britská diplomacie, Československo
a Sudetoněmecká strana (1935–1937) 311

Kapitola XIII.

Aktivní appeasement a srdce Evropy: Praha mezi Berlínem a Londýnem
(konec roku 1937–červenec 1938) 345

Kapitola XIV.

Mezi Londýnem, Prahou a Berlínem: vikomt Runciman a jeho mise
(červenec 1938–září 1938) 383

Kapitola XV.

Od Berchtesgadenu do Mnichova 419

Kapitola XVI.

Britsko-československý pomnichovský epilog
(říjen 1938–prosinec 1938) 451

Závěr 467

Prameny a literatura 475

Úvod

„Všude, kde potkáte politickou demokracii, nalézáte kus anglického duchovního teritoria; neboť Anglie první v našem světě vytyčila ideály demokracie. A všude na této planetě, kde platí ideály osobní svobody a důstojnosti, tolerance, úcty k individualitě a nedotknutelnosti lidských práv, tam je kulturní dědictví Anglie a vy nepohlížíte na cizí země, nýbrž na ‚Větší Anglii‘, která je domovem většiny civilizovaných lidí...“

Karel Čapek, *Anglické listy* (1934)

Poměr meziválečného Československa a Velké Británie, ve sledovaném období nesporně jedné z pěti rozhodujících evropských velmocí a nadto metropole celosvětového impéria, nenalezl dosud svého historika, jenž by všestranně analyzoval jeho průběh. Ačkoliv už Karel Čapek počátkem třicátých let plným právem připomenul, že „všude, kde potkáte politickou demokracii, nalézáte kus anglického duchovního teritoria“, do něhož mohl hrdě přiřadit také svoji vlast,¹ vztah mladé demokratické republiky a mocné anglosaské velmoci zatím nezaujal příliš ani profesionální dějepisce, ani publicisty. Pozornost badatelů se z celé dvacetileté historie vzájemných mezistátních vztahů soustředila - a to jak na české, tak na anglické straně - téměř výlučně na jejich tragické vyústění v letech 1938-39, nejprve do nechvalně známé konference v Mnichově a pak na mezinárodní okolnosti provázející německou okupaci českých zemí.² Logicky se tím poněkud vytrácel jejich předcházející a zvláště pro Československou republiku nesporně velmi důležitý charakter jak z hlediska bilaterálního, tak v rozměru širším, svým způsobem vlastně celoevropském.

Britská demokracie byla v Masarykově zakladatelské koncepci zahraniční politiky československého státu významem kladena na druhé místo hned za Francii, a nesporně také vícekrát již ve dvacátých letech klíčově ovlivnila směřování evropské politiky, které se nutně dotýkalo i ČSR. V optice badatelů středoevropských zahraničněpolitických problémů stála však politicko-diplomatická aktivita Velké Británie tradičně v pozadí za zkoumáním politiky francouzské, která se dočkala celé řady dílčích i celistvějších zpracování v zahraniční

a nakonec i v prostředí českém (a slovenském).³ U historiků českých, kteří – přes nepřízeň bývalého režimu k autentickým dějinám mezinárodních vztahů – vytvořili již od konce padesátých let řadu studií i monografií o zahraničněpolitických aktivitách První republiky, byly jistě jedním z důvodů menšího zájmu o jejich britskou složku překážky objektivní, především praktická nemožnost jakýchkoliv badatelských výjezdů na Západ před rokem 1989.⁴ Britské politiky vůči ČSR a střední Evropě si celistvěji povšimla vlastně jen ve druhé polovině šedesátých let Alena Gajanová ve své knize o velmocenské politice v tomto regionu,⁵ a pak i Robert Kvaček ve svých příspěvcích o zahraničněpolitických problémech třicátých let.⁶ Většina prací byla ovšem napsána na základě materie československé a v té době ještě velmi torzovité *tištěné* dokumentace britské, jejíž klíčová sbírka – *Documents on British Foreign Policy* – byla dokončena až v osmdesátých letech, a nadto byla u nás nedostupná. V letech tzv. normalizace se politice Velké Británie vůči Československu věnoval téměř výlučně jeden z představitelů tehdejší oficiální historiografie, Václav Král. Jeho dvoudílná monografie o prehistorii Mnichova,⁷ byť založená na velmi rozsáhlé heuristice i v tehdy nově otevřených archivech Foreign Office, nese však natolik pečeť své doby a především autora svérázného způsobu práce s prameny a jejich interpretace, že ji lze užívat jen s velkou opatrností. Vztah republiky s Velkou Británií a jejím impériem, který nakonec rozhodujícím způsobem ovlivnil její konečný osud, měl tedy zůstat až do devadesátých let XX. století jedním z nejvážnějších desiderat české i slovenské historiografie v poznávání mezinárodního rozměru existence moderního československého státu.⁸

Pro historiky britské, jinak se zahraničněpolitickými problémy Británie i celého impéria tradičně velmi aktivně zabývajících, Československo celkem pochopitelně stálo – samozřejmě s výjimkou periody mnichovské – v pozadí zájmu. I když již od konce padesátých let byly i v anglickém prostředí napsány cenné studie týkající se meritorně právě mezinárodního postavení ČSR, z jejichž autorů uvedme alespoň Williama Wallace,⁹ Hary Hanaka,¹⁰ Marka Cornwalla,¹¹ celistvý pohled nevznikl do konce devadesátých let ani tady. Koncem devadesátých let XX. století napsaná studie G. Batonyiho, zaměřená na širší region střední Evropy, přehledně zmapovala i vztahy československo-britské ve dvacátých a počátkem třicátých let.¹² Výklad ovšem končí rokem 1933 a navíc byla autorovi jazykově nedostupná literatura psaná nejen česky, ale i dalšími slovanskými jazyky, tj. především

výsledky podnětných bádání polských.¹³ Předkládaná monografie mapuje fenomén Velké Británie v zahraniční politice Československa, a rovněž místo První republiky v politice britské poprvé nejen v historiografii české, ale i evropské, čímž snad bude alespoň zčásti zaplněno jedno z mnoha „bílých“ míst našich moderních dějin.

Knih je výsledkem více než pětiletého „bádání“ a také „psaní“. Autor samozřejmě navazoval jak na své studie předcházející, zabývající se různými problémy zahraniční politiky Československa v meziválečném období, tak na práce spjaté s velkým edičním projektem *Dokumentů zahraniční politiky Československa*, jejichž první svazky již zatím spatřily světlo světa.¹⁴ Monografie byla původně koncipována – především vzhledem k anticipovaným limitům finančního rázu, nutně spjatým s eventuální dlouhodobou heuristikou v anglických archivech – jako studie o místě Velké Británie v zahraniční politice Československa, a tak byla také koncipována část textů, vzniklých už v letech 1997–98. Díky v našich poměrech velkorysému fundování zmiňované ediční řady *Dokumentů*, díky získání výměnného studijního pobytu od British Academy v roce 1999, a v neposlední řadě díky vstřícnosti našeho MZV, které umožnilo autorovi třikrát pobývat delší dobu na zastupitelském úřadě v Londýně, se nakonec podařilo prostudovat i většinu nejdůležitější dokumentace britské, tedy především většinu nepublikovaného úředního materiálu Foreign Office, týkajícího se Československa v letech 1919–1939. To samozřejmě dovolilo téma monografie upravit na pokus o postižení průběhu a také dynamiky skutečných vzájemných vztahů, mapovaných na základě přístupu k úřední dokumentaci obou stran.

Odborná veřejnost byla s částí výsledků autorových bádání seznámena již v minulých šesti letech v celkem osmi chronologicky na sebe navazujících studiích, o které se také částečně opírá část kapitol.¹⁵ Přístup k britským nepublikovaným materiálům, ale také k ohromnému množství anglické literatury u nás bohužel většinou nedostupné (a částečně neznámé¹⁶) samozřejmě přispěl k tomu, že finální podoba díla se v řadě pasáží značně liší od studií přípravných. Možno ale předeslat, že základní obrysy vývoje vzájemného vztahu naskicované v těchto příspěvcích studium britské dokumentace zásadněji nezměnilo. Autentické archivní dokumenty „druhé“ strany stejně jako masa dokumentace tištěné nicméně napomohly ozřejmit, případně ověřit leccos z toho, co třeba českým diplomatům a politikům ve sledovaném období zůstalo utajeno, respektive

co mohli tušit, ale nikoliv s jistotou vědět. V největší míře to platí o interních názorech Foreign Office (a zprostředkovaně pak i britské vlády) na vnitřní situaci Československa obecně, a německou menšinu a její problémy zvláště, které se nakonec také staly jednou z rozhodujících příčin přímého vstupu Britů na scénu tam, kde to doslova programově nepovažovali po desetiletí za nutné. Také proto je v předkládané monografii těmto otázkám věnován poměrně značný prostor, čímž její obsah přesahuje relativně úzký prostor bilaterálních vztahů jedné z evropských velmocí a menšího středoevropského státu.

Postoje britských diplomatů k Československu a jeho politické reprezentaci již otvírají badatelský problém, který by si zaslouhoval další knihu, totiž monografii o „obrazu“ republiky v Anglii, a snad na evropském demokratickém Západě vůbec. Podobné odborné práce, založené meritorně právě na bohatství písemností Foreign Office, dnes existují pro většinu středoevropských zemí, zvláště výmarské Německo, Rakousko a Polsko,¹⁷ jugoslávský historik Avramovski kdysi dokonce vydal - v srbochorvatském překladu - tiskem všechny výroční zprávy o „královské“ Jugoslávii z meziválečných dekád.¹⁸ Podniknout podobnou badatelskou cestu je jistě zajímavé i pro období meziválečného Československa, i když by bylo třeba s dokumentací zacházet - vzhledem k diametrálně odlišným postojům jednotlivých britských vyslanců k republice - se značnou opatrností.¹⁹ To však již není cílem této knihy, hodnotící postoje Angličanů se v jejím textu pochopitelně mohly promítnout jen ilustrativně.

Záměrem autora bylo pokusit se vyložit vývoj československo-britských vztahů rovnoměrně od mírové konference v Paříži po summit zástupců západních velmocí v Mnichově, respektive praktickou realizaci jeho důsledků na pozdní podzim 1938. Zcela nevyrovnané kvantum úředních i dalších pramenů jak v našich, tak v britských archivech ale podobný postup krajně ztížilo, ne-li prakticky vyloučilo. Zatímco pro první roky existence ČSR je například dochováno poměrně značné množství úřední dokumentace obou stran, od poloviny dvacátých let počty anglických zpráv o ČSR rapidně klesají, a to až do let 1933-34, kdy množství úředních raportů z Thunovského paláce do Londýna začíná znovu stoupat. Pro rok 1938 je naopak dochováno množství diplomatické korespondence o Československu, jež se zřejmě objemem vyrovná celé předcházející dekádě.²⁰ To samozřejmě nemohlo neovlivnit proporce knihy, i když se autor snažil, aby text nevyzněl jako pouhá „prehistorie“ Mnichova,

s jakousi vnitřní fatalitou nutně vyústivší do známého diktátu, jak mimochodem chápali dějiny První republiky její různí kritikové. Při líčení problémů československé krize „osmatřicátého“ pak autor akcentoval především ta fakta, která dosud zůstávala většinou české historické obce skryta v P.R.O., zatímco o jiných se zmiňuje jen pro nutný kontext.

Uvedl jsem, že monografie se pokouší alespoň částečně zaplnit jedno z mnoha „bílých míst“ našich vědomostí o historii První republiky, jež vznikla v českém a slovenském dějepisectví především vinou „objektivních“ okolností od čtyřicátých (či spíše již od konce třicátých) let do konce osmdesátých let XX. století. Čtenář sám může posoudit, jak se původní záměr – vypsát pokud možno rovnoměrně historii politických a diplomatických vztahů Československa, náležejícího ve sledovaném období k oné Čapkově „Větší Anglii“, a Spojeného království – vydařil...

Poznámky

¹ K. ČAPEK, *Anglické listy*. Praha, K. Borový 1934, s. 149.

² Nejdůležitější anglické práce k tomuto tématu z per L. Namiera, J. Wheeler-Benneta, A. J. P. Taylora, M. Gilberta a R. Gotta, K. Robbinse, R. A. C. Parkera jsou uvedeny jednak v kap. XV., jednak v závěrečné bibliografii. České práce téměř v úplnosti uvádím v: *Československá zahraniční politika 1919–1939: pokus o historiografickou bilanci*, in: J. Harna (red.), *Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii*. Praha 1998, s. 105–145.

³ Stačí tu připomenout četné knihy a studie R. Břacha, J. Borisova, M. Brzezińskiego, H. Buřhaka, J. Ciałowicze, A. M. Ciencialy, K. Hoviho, A. T. Komjátyho, T. Kužminského, R. Kvačka, J. Laptose, A. Marese, K. Mazurové, V. Moisučové, J. Neré, M. Ormosové, M. Pastorové, W. Scotta, G. H. Soutou, S. A. Stěgara a samozřejmě P. S. Wandycze, R. Younga i dalších. Část z těchto prací zahrnuje bibliografie na konci knihy.

⁴ Genezi československé historiografie, týkající se zahraniční politiky první republiky, zde nemá smysl detailněji opakovat, viz J. DEJMEK, *Československá zahraniční politika 1919–1939: pokus o historiografickou bilanci*, in: J. Harna (red.), *Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii*.

⁵ A. GAJANOVÁ, *ČSR a středoevropská politika velmocí, 1918–1938*. Praha 1967.

⁶ Z nich srov. zvláště dnes takřka „klasickou“ monografii: R. KVÁČEK, *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933–1937*. Praha 1966; britské politiky se ale výrazně dotýká i první díl autorovy studie: *Obtížné spojení: Politicko-diplomatické vztahy mezi Československem a Francií 1937–1938*. I. Praha 1989.

⁷ Srov. V. KRÁL, *Plán Z*. Praha 1973; též, *Dny které otráslы Československem*. Praha 1975.

⁸ Absence podobných výzkumů přitom kontrastovala nejen s výsledky obdobných bádání na evropském Západě (a také Sovětském svazu), ale i v mnoha menších zemích evropského bloku, zvláště Polsku, Maďarsku a také Rumunsku. Srov. k tomu

- přehled J. DEJMEK, *Velká Británie a země střední a východní Evropy mezi světovými válkami: přehled bádání po roce 1945*. ČČH 1998, s. 380–396.
- ⁹ Z jeho studií stojí za připomenutí: W. WALLACE, *The Making of the May Crisis of 1938*. Slavonic and East European Review (dále jen SEER) 1963, s. 368–390; týž, *The Foreign Policy of President Beneš in the Approach to Munich*, SEER 1960, s. 108–136, atd.
- ¹⁰ Srov. zvláště H. HANAK, *Great Britain and Czechoslovakia, 1918–1948: An Outline of their Relations*. In: M. RECHČÍGL (red.), *Czechoslovakia: Past and Present*. New York 1968, s. 770–800; týž, *British Views of the Czechoslovaks from 1914–1924*, in: Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948. München-Wien 1992, s. 87–105; úplný přehled viz v závěrečném seznamu literatury.
- ¹¹ Srov. zvláště: M. CORNWALL, *A Fluctuating Barometer: British Diplomatic Views of the Czech-german Relationship in Czechoslovakia, 1918–1938*. In: S. Winters (ed.), *Grossbritannien, die USA und die böhmischen Länder 1848–1948*. München-Wien 1992, s. 313–333; týž, *The Rise and Fall of a „Special Relationship“: Britain and Czechoslovakia 1930–1948*, in: B. BRIVATI, H. JONES (eds.), *What Difference did the War Make?* London 1993.
- ¹² G. BÁTONYI, *Britain and Central Europe, 1918–1933*. Oxford 1999.
- ¹³ Srov. zvláště M. NOWAK-KIELBIKOWA, *Polska – Wielka Brytania w latach 1918–1923*. Warszawa 1975, táž, *Polska – Wielka Brytania w dobie zabiegów o zbiorowe bezpieczeństwo w Europie 1923–1937*. Warszawa 1989; M. BAUMGART, *Wielka Brytania a odbudowa Polski 1914–1923*. Szczecin 1990; týž, *Wielka Brytania a odrodzona Polska 1923–1933*. Szczecin 1991 aj.
- ¹⁴ Z nich pro sledované období srov. alespoň: J. Dejmek, Fr. Kolář (eds.), *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. Sv. 1 (listopad 1918–červen 1919), Praha 2001 (druhý svazek v tisku); J. DEJMEK (eds.), *Československá zahraniční politika v roce 1938*. Sv. 1 a 2., Praha 2000–2001. V současné době jsou v přípravě čtyři další svazky, zahrnující období let 1920–21 a 1936–37, z nichž první by měl vyjít ještě r. 2003.
- ¹⁵ Srov. zvláště: J. DEJMEK, *Velká Británie a nové uspořádání střední Evropy, 1918–1919*. In: P. Švorc, L. Harbulová (red.), *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín, 1848–1918*. Bratislava 1999; *The First Five Years of Anglo-Czechoslovak Relations, 1918–1923*. Historica, Series Nova 5–6, Prague 2000, s. 161–222; *Politické vzťahy Československa a Velké Británie v době první laboristické vlády (leden-listopad 1924)*, in: M. Šesták, E. Voráček (red.), *Evropa mezi Německem a Ruskem*. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty. Praha 2000, s. 321–339; *Velká Británie a Československo v době jednání o Západní garanční pakt (leden-prosinec 1925)*. ČČH 2000, č. 4, s. 775–806; *Československo-britské vzťahy v rámci locarnského bezpečnostního systému (1926–1936)*. (Náčrt hlavních problémů). *Moderní dějiny* 6, 1998, s. 7–98; *Velká Británie a Československo v době jednání o nový evropský bezpečnostní systém (březen 1936–červen 1937)*, in: *Studie k moderním dějinám*. Sborník k 70. narozeninám Vlastislava Laciny. Praha 2001; *Britská diplomacie, Československo a Sudetoněmecké strana (1935–1938)*. *Moderní dějiny* č. 9, 2001, s. 161–236. Úplný přehled autorových prací k tématu viz v poznámkách k jednotlivým kapitolám, a pak v závěrečném seznamu literatury.
- ¹⁶ Z ní je jistě nejbohatší historiografie o různých aspektech britské politiky ve třicátých letech, tj. historiografie o appeasementu, jejíž hlavní směry jsem se pokusil načrtnout v článku: J. DEJMEK, *Britský appeasement: bilance půlstoletí trvající historiografické diskuse*. ČČH 98, 2000, s. 130–142.
- ¹⁷ Srov. F. L. CARSTEN, *Britain and the Weimar Republic*. London 1984; týž, *The First Austrian Republic 1918–1938. A Study based on British and Austrian Documents*. London 1986; T. PIŚCZKOWSKI, *Anglia a Polska, 1914–1939*. Londyn 1975.
- ¹⁸ Ž. AVRAMOVSKI (ed.), *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji. Godišnji izvješći Britanskog poslanstva v Beogradu. 1921–1939*. Zagreb 1986–1987.
- ¹⁹ Stačí tu poukázat na zásadní rozdíl, dělíci vnímání celkové reality meziválečného Československa prvním vyslancem Georgem Clerkem, působícím v Praze v letech 1920 až 1926, a pak vyslancem Josephem Addisonem (v Praze 1930–1936), který se

na Čechy díval evidentně pohledem ovlivněným německou publicistikou, viz k tomu níže, mj. kap. 2, 7 aj.

²⁰ Stačí připomenout, že jen materiál o samotném Československu v roce 1938 tvoří celkem dvacet sedm *files* (PRO, FO 371, f. 21567 až 21588; 22336 až 22340); další téměř čtyři desítky *files*, týkající se československo-německých vztahů a britské role v nich mezi březnem a říjnem 1938 jsou pak zařazeny pod signatury Germany 1938, f. 21713 až 21746.

Kapitola I.

Československo a britská politika na mírové konferenci v Paříži (1918–1920)

*„Vedle Francie musíme si získat Anglii. Že nám
tak vyšla vstříc, to je velká věc; jest to země
monarchická a přece nás revolucionáře uznala...“*

T. G. Masaryk v zasedání Kramářovy vlády
23. prosince 1918

I

Dne 29. listopadu 1918 vystoupil z americké lodi *Carmania* na britskou půdu novopověřený prezident měsíci předtím deklarované Československé republiky Tomáš Masaryk. Diplomatické a vojenské počty, které jeho příjezd provázely, dokumentovaly výrazně i navenek revoluční proměnu, kterou v nedávných týdnech prošla střední Evropa, ale také britské postoje k ní. Když tentýž Masaryk odjížděl v květnu předcházejícího roku z Anglie do Ruska, aby tu pomohl organizovat osvobozené hnutí Čechů a Slováků (a také prosadit jeho cíle do programů ruské vlády), byl pro britské politické kruhy – dosud vážně neuvažující o rozdělení habsburské monarchie – jen soukromou osobou. Nyní jednal během prvního prosincového týdne 1918 s řadou ministrů válečného kabinetu Davida Lloyd George v čele s lordem Alfredem Millnerem a Winstonem Churchillem, přijal jej i sekretář krále Jiřího V.¹ Během rozhovorů s vysokými úředníky Foreign Office, v čele se stálým podsekretářem Charlesem Hardingem a jeho zástupcem Eyre Crowem, pak prezident předložil náčrt základních požadavků československého státu na budoucí mírové konferenci.²

Masaryk jako vlastní ideový tvůrce právě se rodící zahraniční politiky Československa státu tehdy předpokládal, že Velká Británie bude hrát – samozřejmě po boku Francie – primární roli v dotváření nových, demokratických poměrů v Evropě při nadcházejících mírových jednáních, i při jejich následující konzervaci a případné obhajobě, i když v roli druhé byla již tehdy zjevná výraznější úloha diplomacie francouzské. A ačkoliv byla hned v prvních týdnech po podpisu příměří

na válečných frontách patrná jistá zdrženlivost Britů vůči novému střeoevropskému uspořádání, *via facti* vytvořenému sérií převratů na přelomu října a listopadu 1918, ani po definitivním návratu do Prahy prezident nepochyboval, že – jak to shrnul i ve své zprávě ministerské radě – „vedle Francie musíme si získat Anglii“.³ Masarykovi, ostatně i osobně výrazně proanglosasky orientovanému, se zdálo nesmírně důležité zainteresovat na dalším osudu nové střední Evropy právě Londýn, a to tím spíše, že „jest to země monarchická, a přece nás revolucionáře uznala...“

Tato devíza, která se měla stát jedním z vůdčích principů pražské zahraniční politiky celých prvních pět šest let existence republiky, se ovšem brzy ukázala objektivně prakticky nerealizovatelná. Lloyd Georgeův kabinet, reprezentující celosvětovou říši s globálními zájmy a závazky, poměrně rychle přenechal primární zodpovědnost za tuto část Evropy diplomacii francouzské.⁴ Svoji politiku v tomto regionu potom, jak bude ještě připomenuto, zcela podřídil dlouhodobějším politickým koncepcím ve vztahu k Německu i ve vztahu k Rusku.⁵ To samozřejmě nemohlo zůstat bez vlivu jak na bezprostřední britské postoje vůči střední Evropě při nadcházejících mírových jednáních v Paříži, tak v dlouhodobějším horizontu politických vztahů Londýna k nástupnickým státům.

2

Velká Británie zakončila světovou válku koncem roku 1918 v táboře vítězných dohodových mocností přes značné ztráty lidské, materiální i finanční v podstatě ve výhodnější situaci, nežli v jaké do konfliktu vstupovala.⁶ Její nejvýraznější kontinentální soupeř – Německo – bylo poraženo, většinu jeho zámořských kolonií už dávno obsadila anglická či dominiální vojska, aby – jak se mělo brzy ukázat – zůstala v té či jiné podobě začleněna do soustavy Britského impéria. Německé válečné loďstvo, pro Británii nejvýraznější hrozba, bylo – potopením lodí vlastními posádkami ve Scapa Flow – prakticky zničeno, čímž se Londýn zbavil nejefektivnějšího instrumentu potenciálně ohrožujícího spojení jednotlivých částí impéria. Alespoň navenek se pak stabilizovala i domácí politická situace, když od konce roku 1916 vládnoucí koaliční kabinet v čele s „radikálním“ liberálem D. Lloyd Georgem upevnil své pozice byť poněkud netradičními „kuponovými“ volbami ještě v listopadu 1918.⁷

Tyto skutečnosti nemohly ovšem zastínit vážné nesnáze, jejichž řešení Británii a její politickou reprezentaci čekalo. Složitým sociál-

něpolitickým problémem se záhy ukázala otázka postupné demobilizace a nové začlenění zhruba čtyřmilionové pozemní armády i rozšířeného loďstva, jejichž příslušníci se – často velmi energicky – domáhali návratu domů, což v důsledcích samozřejmě omezovalo případné další mocenské akce Británie nejen v Evropě, ale i v zámoří.⁸ Neméně závažnými se ukázaly obtíže ekonomické, způsobené především odbytovými problémy britského průmyslu,⁹ a nimi související rostoucí nezaměstnanost, které logicky způsobily značné sociální nepokoje, v lednu 1919 vrcholící generální stávkou horníků, železničářů a přepravních dělníků, po níž následovaly stávky další. I na ostrovech se objevily v britském prostředí nezvykle radikálně znějící požadavky nejen státních zásahů do některých hospodářských odvětví, ale též volání po znárodnění některých resortů. Navíc začala velmi záhy znovu kulminovat krize irská, zatímně vrcholící deklarací nezávislé Irské republiky částí poslanců v Dublinu 21. ledna 1919.¹⁰ Všechny tyto faktory samozřejmě nutně *objektivně* limitovaly možnosti londýnské zahraniční politiky v prvním poválečném období, což ještě násobila ve veřejném mínění značně rozšířená nedůvěra k profesionální diplomacii, volání po skutečné demokratické kontrole diplomatických jednání.¹¹ Navíc se z delší perspektivy ukázalo, že řada klíčových otázek, především *relativně* nízká výkonnost britské ekonomiky a s ní pochopitelně související zřetelný pokles britského zámořského vývozu, zůstanou trvalými problémy vládních kruhů v Londýně. S dalšími faktory vnitřními a především mezinárodními tlaky na výrazné odzbrojení i v námořní oblasti to pak jen dále nutilo centrální hybatele „vyčerpaného impéria“, užíjeme-li tohoto výrazu i u nás známého Američana Paula Kennedyho, k maximálnímu omezení vlastních aktivit (a také závazků) mimo oblasti s tradičními zájmy Británie.¹² V delším časovém horizontu se samozřejmě takové tendence musely dotknout výrazně i střední Evropy včetně Československa, což se definitivně projevilo již v letech 1922–24, a bylo pak jaksi zpečetěno v Locarnu.

Politická a diplomatická aktivita vlády D. Lloyd George¹³ i Foreign Office v čele s A. J. Balfourem byla ovlivňována i usměrňována svými základními cíly – totiž prosazováním a obhajováním zájmů *impéria* a současně bráněním kterékoliv mocnosti, aby získala hegemonii v Evropě, v níž přitom sama Británie neměla žádné teritoriální, a vlastně ani politické ambice.¹⁴ V té souvislosti se pak vcelku pochopitelně jako zcela primární jevil poměr Londýna jak k jednotlivým vítězným spojeneckým mocnostem, jejichž zájmy se dostávaly velmi záhy do

větších či menších kolizí, tak k mocnostem poraženým či - v případě Ruska - dočasně eliminovaným. Prvořadým zájmem Londýna přitom byly, jak zdůraznil ve svých memoárech například Lloyd George, a po něm řada historiků v čele s W. N. Medlicottem, bytostná náprava „koncertu“ v Evropě (*an improved Concert of Europe*) a etablování takové organizace, jež by usnadnila mírovou kooperaci nejen politickou, ale především hospodářskou.¹⁵ Již z této devízy jasně plynuly značné disonance mezi politikou britskou (a ovšem i americkou) na straně jedné, a politikou francouzskou, případně italskou na straně druhé. Ty se projevíly už při přípravných anglo-francouzských rozhovorech koncem listopadu a v prosinci 1918, na nichž francouzská strana poprvé vznesla své teritoriální požadavky vůči Německu (hranice na Rýně, Sársko) - a poprvé byla anglickými partnery odmítnuta.¹⁶ Takový vzorec negociací se pak měl opakovat i v jednáních následujících, probíhajících již na vlastní pařížské konferenci.

Francouzští delegáti v jednáních dosud zřejmě největšího politicko-diplomatického summitu v dějinách světové politiky usilovali o zakotvení takových klauzulí, jež měly dlouhodobě zajistit bezpečnost jejich země proti nové německé agresi, anglosaští státníci naopak brzy prosazovali takové podmínky, jež by neznemožnily návrat Německa do mírového mezinárodního systému.¹⁷ Komplikovaná jednání vyústila v březnu 1919 do nabídky anglo-americké garanční smlouvy Francii výměnou za rezignaci na anexi Porýní a dalších požadavků. Skutečnost, že francouzský premiér Georges Clemenceau nakonec - proti hlasům své generality - takový recept přijal, ovšem znamenala značné zeslabení původních strategických cílů Paříže, nehledě na další neblahý osud tohoto garančního příslibu vzhledem k vnitropolitickému vývoji v USA.¹⁸ Disparátní postoj Londýna (i Washingtonu) k problému francouzské bezpečnosti musel být mementem i pro nově vzniklé státy na východ od Německa. Zcela odlišná optika Downing Street i Quai d'Orsay se ostatně brzy projevila i ve vztahu k těmto zemím včetně Československa.

Britská vláda dala záhy po podepsání příměří s Rakouskem 11. listopadu zřetelně najevo, že se nehodlá mocensky ve střední ani jihovýchodní Evropě přímo angažovat. Iniciativu zde přenechala - a to i pro případ obnovení války - jednoznačně Francii, i když byli do metropolí některých nástupnických států poměrně rychle vysláni důvěrní i oficiální zástupci.¹⁹ Důvěrné memorandum zahraničního úřadu z 25. listopadu 1918 jednoznačně konstatovalo, že „as regards the continent of Europe..., this country has no direct territorial interests

and ambitions, nor has it special and peculiar commercial interests“, přičemž za „our general object“ uvažovalo pouze „the establishment of stable condition...“, a to především s ohledem na zájmy britského obchodu s touto částí kontinentu.²⁰

Toto úzké vymezení ovšem zdaleka neznamenalo úplný nezáměr Londýna o tento prostor. Pro britskou středoevropskou politiku i v následujících letech bylo ale symptomatické, že (pomineme-li samozřejmě složitou otázku německou) spatřovala centrum středoevropské oblasti stále v metropoli nedávno zesnulé habsburské říše, Vídni, kam ještě před koncem roku 1918 vyslala jako svého delegáta plukovníka sira Thomase Montgomery-Cunninghama.²¹ Taková volba se brzy měla ukázat osudová i z hlediska rozvoje vztahů československo-britských, neboť dotyčný džentlmen, sloužící ve Vídni již před rokem 1914, pohlížel zvláště na Čechy se značným despektem, sympatizoval s velkoněmeckým hnutím a prakticky od počátku se snažil prosadit u svých představených v Londýně, aby vnutili nástupnickým státům alespoň jistou formu vzájemné kooperace.²²

Foreign Office většinu podnětů Montgomery-Cunninghama, směřujících nezřídká i proti nedávno vytvořeným hranicím jednotlivých států, nemohla akceptovat, tím spíše, když vlivy stoupenců středoevropského *ancien regime* tehdy na Whitehallu celkem spolehlivě vyvažovali muži blízcí již od let válečných revue *New Europe*, spoluzakládané – jak známo – právě Masarykem a prof. R. W. Seton-Watsonem.²³ Základní obrysy austrofilské tendence, vytčené už Cuninghamovou misí, měly ale zůstat zachovány i v budoucnu, jak o tom jednoznačně svědčily aktivity prvního britského „komisaře“ (a později vyslance) v Rakousku sira Francise Lindleye. I v následujícím období v Londýně pokládali Vídeň za tradičně nejdůležitější centrum Podunají, jež se mělo – jak to formulovalo memorandum Foreign Office z poloviny srpna 1919 (tedy ještě před podpisem mírové smlouvy s Rakouskem!) – „nevyhnutelně stát v budoucnosti obchodním a finančním střediskem celé řady zemí, které někdy tvořily základ rakousko-uherské říše...“²⁴ Je nasnadě, že taková optika nemohla neovlivnit i vztahy anglo-československé, přičemž předešleme, že zůstala pro britské pohledy na střední Evropu poměrně typickou dlouho do třicátých let...²⁵

Právě otázka Rakouska, respektive jeho zásobování surovinami a potravinami, se přitom stala, jak alespoň napovídají československé dokumenty, i předmětem prvních vážných rozhovorů mezi Brity a právě se rodící československou diplomacií. Ministr zahraničí mladé

republiky Edvard Beneš, který diplomaticky připravoval v Paříži mezinárodněprávní uznání budoucích hranic republiky ještě před zahájením mírové konference, při prosazování předběžných nároků československého státu prakticky nenarazil na odpor ani u Francouzů, ale zřejmě ani u Britů.²⁶ Když v průběhu prosince ozbrojené síly rodící se republiky postupně definitivně zlikvidovaly sudetoněmecké iredentistické pokusy o odtržení českého pohraničí z tradičního historického českého státního celku, nezazněly proti tomu ani ze strany diplomatů Jeho Veličenstva, ani většiny anglického tisku žádné vážnější námitky, a historické hranice uznala i britská nóta ze 7. ledna 1919.²⁷ Tím větší diplomatický i publicistický tlak vyvíjeli zato Britové na Prahu a její diplomatické zástupce na Západě v otázce zásobování Rakouska.

Ještě během prosince 1918 ministr zahraničí Arthur Balfour několikrát zakročoval u československého chargé d'affaires v Londýně Štefana Osuského „to do something regarding supply of coal to Vienna“, v duchu rakouských stížností na omezení vývozu z ČSR k jižním sousedům Čechy kritizoval i britský tisk včetně *The Times*.²⁸ Otázka jistého privilegovaného zásobování Rakouska ze strany ČSR (a ovšem i dalších nástupnických států) zůstala potom problémem i v následujících jednáních vlastní mírové konference, kdy vyústila posléze - v červenci 1919 - v britský návrh zvláštního článku mírové smlouvy, který měl zavazovat nástupnické státy v čele s ČSR k určitým povinným kontingentům v zásobování Vídně zvláště uhlím, a nebylo divu, byl-li ze strany Beneše záhy velmi razantně odmítnut.²⁹ Přes tyto některé nepříznivé jevy se ale mohl vcelku právem Edvard Beneš dívat při vlastním zahájení mírové konference 18. ledna na mezinárodněprávní uznání většiny československých požadavků ze strany velmocí - o nichž bylo zřejmé, že budou rozhodovat - s optimismem.

3

Anglický diplomat Harold Nicolson, jeden z členů britské delegace v Paříži, který měl na starosti záležitosti střední Evropy, zhodnotil ve svém deníku československého ministra zahraničí Beneše jako „altogether an intelligent, young plausible little man with broad views“, jenž dokáže představit Československo a jeho zájmy jako nikoliv nacionalistické, ale „aware of its responsibilities both to Europe and the democratic ideal“, a tudíž jako základ budoucí organizace nové střední Evropy.³⁰ Takový obraz vcelku přesně vystihoval